International Journal of Humanities and Social Science Research
ISSN: 2455-2070; Impact Factor: RJIF 5.22
www.socialresearchjournals.com
Volume 2; Issue 7; July 2016; Page No. 67-68

महात्मा गांधीजींचा महिलांबाबतचा मानवतावादी दृष्टिकोज

Motale Babasaheb Trimbak

Asst. Prof. in Political Science, Late Annasaheb R. D. Deore Arts & Science College Mhasadi, Tq. Sakri, Dist. Dhule. (M. S.), India.

सारांश (Abstract)

राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर महिलांचा सामाजिक दर्जा व स्थान उंचावण्यासाठी ज्या पुरोगामी विचारांच्या महान व्यक्तींनी महत्वाचे योगदान दिले, त्यामध्ये महात्मा गांधीजींचा उल्लेख अग्रक्रमाने करणे क्रमप्राप्त ठरते. महात्मा गांधीजींनी भारतात केवळ राजकीय क्षेत्रातच महत्वपुर्ण भुमिका पार पाडली नाही तर त्यांचे समाजकारणातील योगदानही विशेष उल्लेखनीय आहे. तत्कालिन पुरूषप्रधान समाजव्यवस्थेने महिलांना अनेक बंधनामध्ये बंदिस्त केलेले होते. महिलांना स्वतंत्रपणे कोणतेही हक्क समाजव्यवस्थेने दिलेले नव्हते. तिचे पुर्ण विश्व चार भिंतींच्या पोलादी साखळीत बंदिस्त करण्यात आलेले होते. तत्कालिन समाजव्यवस्थेने महिलांना विविध सामाजिक कुप्रथांमध्ये गुरुफटुन टाकले होते. अशा परिस्थितीत पुरूषप्रधान समाजव्यवस्थेने घालुन दिलेल्या विविध बंधनांमुळे महिलांमध्ये न्युनगंडाची भावना निर्माज झालेली होती. पर्यायाने एकुण समाजाच्या ५० % समाज राष्ट्रविकासात सहभागी होणे दुरापास्त झालेले होते. अशा प्रतिगामी स्थितीत महात्मा गांधीजींनी महिलांच्या सक्षमीकरणाबाबत महत्वपूर्ण विचार मांडुन त्यांना कृतीची जोड दिल्यामुळे महिलांच्या स्थितीत व दर्जात सुधारणा होण्यास भरीव मदत झाली. प्रस्तुत संशोधन लेखात महात्मा जांधीजींच्या महिलांविषयीच्या मानवतावादी दृष्टिकोणावर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केलेला आहे.

Keywords: मानवतावादी दृष्टिकोज, स्त्री-पुरूष समानता, महिला सबलीकरण, हक्क, स्वातंत्र्य, न्याय, समाजव्यवस्था, प्रतिगामी, पुरोगामी, सामाजिक दर्जा व स्थान, चळवळ, उदारमतवाद.

Introduction

- **संशोधनाची गृहीतके (Hypothesis of Research)**

१) तत्कालिन समाजव्यवस्था महिलांबाबत प्रतिगामी होती.
२) महात्मा गांधीजी स्त्री-पुरूष समानतेचे पुरस्कर्ते आहेत.
३) महात्मा गांधीजींचा महिलांबाबतचा दृष्टिकोण मानवतावादी व उदारमतवादी आहे.
४) महिला सबलीज् रणासाठी महात्मा गांधीजीचे विचार प्रासंगिक आहेत.
५) महात्मा गांधीजींच्या महिलांबाबतचा मानवतावादी दृष्टिकोणामुळे भारतीय लोज् शाही सजम झाली.

- **संशोधनाची उद्दिष्टे (Objectives of Research)**

१) तत्कालिन समाजव्यवस्थेतील महिलांविषयीच्या प्रतिगामी दृष्टिकोणाचा आढावा घेणे.
२) महात्मा गांधीजींचा महिलांविषयीचा मानवतावादी व उदारमतवादी दृष्टिकोण अभ्यासणे.
३) महिला सबलीकरणासंदर्भात महात्मा गांधीजींच्या विचारांची प्रासंगिकता अभ्यासणे.
४) महात्मा गांधीजी स्त्री-पुरूष समानतेचे पुरस्कर्ते होते यावर प्रकाश टाकणे.

- **संशोधनपध्दती (Research Methodology)**

प्रस्तुत विषयावर संशोधन करतांना वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक आणि ग्रंथालयीन संशोधन पध्दतीचा अवलंब करण्यात आलेला आहे. तसेच विविध संदर्भग्रंथांचा वापर करण्याल आलेला आहे.

- **महात्मा गांधीजींचे महिलांविषयीचे मानवतावादी व उदारमतवादी विचार**

महात्मा गांधीजींनी भारतीय स्वातंत्र्यचळवळीचे नेतृत्व ज्रीत असतांना समाजकारणातही महत्वपुर्ण योगदान दिले. स्त्री-पुरूष समानतेचा स्विकार करून त्यांनी स्त्रियांना पुरूषांप्रमाणेच राष्ट्रीय कार्यात व ब्रिटीशविरोधी स्वातंत्र्यचळवळीत सक्रियपणे सहभागी करून घेतले. तत्कालिन समाजव्यवस्थेने स्त्रियांना हक्क व स्वातंत्र्य नाकारले होते. ही बाब महात्मा गांधीजींना मान्य नव्हती. म्हणुनच महात्मा गांधीजी स्त्रियांच्या कौटुंबिक व सामाजिक दर्जा व स्थान याबाबत म्हणतात की, "स्त्री-पुरूष तत्वतः समान आहेत. स्त्रीला स्वतःचे व्यक्तिमत्व आहे. तिला पुरूषांइतकीच निसर्गाकडुन मानसिक शक्तीची देणगी मिळाली आहे. त्याग, सोशिकता, कष्टाळुपणा याबाबतीत ती पुरूषांपेजा ज्ज्जभर श्रेष्ठच आहे. तिलाही पुरूषांइतकेच अधिकार असले पाहिजेत. स्त्री ही पुरूषांच्या मालकिची भोगवस्तु नाही. आपण पुरूषांचे खेळणे आहोत, असे समजणे ही तिची मोठी चुक आहे. पुरूषांना संतुष्ट करण्यासाठी स्वतःचे शरीर भुषविणे तिला कमीपणा आणणारे आहे, म्हणुन स्वतःविषयीची न्युनगंडाची भावना सोडुन देऊन कुटूंबातील व समाजातील आपले स्थान मिळविण्यास स्त्रियांनी पुढे सरसावले पाहिजे."०१ स्त्रियांचा कौटूंबिक, सामाजिक, राजकिय, आर्थिक जेत्रातील स्थान व दर्जा पुरूषांच्या बरोबरीचा असुन स्त्रियांनी स्वतःला कमी न लेखता आपली स्थिती व दर्जा पुरूषांच्या बरोबरीने सिध्द ज्रण्यासाठी पुढे सरसावले पाहिजे, असा आग्रह महात्मा गांधीजी धरतात. यावरून स्पष्ट होते की, गांधीजींनी स्त्री-पुरूष समानतेचा स्विकार केलेला होता. स्त्रियांकडे मानव म्हणुन बघितले पाहिजे. पुरूषांप्रमानेच त्यांना सर्व हक्क व स्वातंत्र्य मिळाले पाहिजे, यासाठी गांधीजी आग्रही होते. यावरून त्यांचा स्त्रियांविषयीचा मानवतावादी दृष्टिकोण स्पष्ट होतो. स्त्रियांनी राजकारण व समाजकारणात पुरूषांच्या बरोबरीने सहभाग घेतला पाहिजे, यासंदर्भात महात्मा गांधीजी म्हणतात की " स्त्रियांना आपल्या लढयामध्ये सामील करून न घेण्याच्या आपल्या लोकांच्या वृत्तीमुळे येथील चळवळीचे अपेक्षित परिणाम घडुन येत नाही."०२ त्याकाळी स्त्रियांच्या बाबतीत 'चुल आणि मुल' एवढंच मर्यादित कार्यक्षेत्र होते. त्यामुळे स्त्रियांची आत्मिक शक्ती जागृत होण्याचा किंवा त्यांची वैचारिक पातळी उंचावण्यासाठी ज्ोणताही पर्याय उपलब्ध नव्हता. अशा परिस्थितीत स्त्रियांनी विविध चळवळी व लढयामध्ये सहभागी झाले पाहिजे, यासाठी महात्मा गांधीजींनी महत्वपुर्ण भुमिका पार पाडली. यामुळे स्त्रियांचे कार्यक्षेत्र पुर्वीपेक्षा व्यापज् बनले. पर्यायाने स्त्रियांमध्ये वैचारिक जागृतीला प्रारंभ झाला. त्यांच्यामधील आत्मिक शक्ती जागृत होऊन स्त्रिया राजकारणात व समाजकारणात सहभागी होऊ लागल्या. महात्मा जांधीनी ब्रिटीशविरोधी दिलेल्या लढयात समाजातील महिलांचा लक्षणीय सहभाग होता.

समाजात स्त्रियांना सन्मानाने जीवन जगता यावे यासाठी त्यांच्याकडे पाहण्याचा समाजाचा दृष्टिकोण मानवतावादी व उदारमतवादी असण्याची आवश्यकता महात्मा गाधींजी स्पष्ट करतात. स्त्रियांवर धर्म व समाजव्यवस्थेने लादलेल्या बंधनांसंदर्भात महात्मा गांधीजी म्हणतात की, "कायदा हा पुरूषांनी निर्माण केला आहे. स्वतःच ठरवून घेतलेले हे काम करतांना पुरूषांनी न्यायबुध्दी आणि सद्सदविवेकबुध्दीचा वापर केला नाही. धर्मशास्त्राने स्त्रियांच्याबाबतीत अंगभुत आणि अपरिहार्य असे दोष मानुन त्यांच्यावर घातलेले निर्बंध दुर करण्यासाठी प्रयत्न केले पाहिजेत"०३ तत्कालिन

समाजव्यवस्थेने व धर्मशास्त्राने स्त्रियांना विविध सामाजिक व धार्मिक बंधनांमध्ये अडकवुन ठेवलेले होते. बालविवाह, सतीप्रथा, जरठकुमारी विवाह, विधवा विवाहास विरोध इ. विविध प्रथा-परंपरा स्त्रियांवर लादलेल्या होत्या, परंतु या प्रतिगामी प्रथा-परंपरांमुळे स्त्रियांना मानवतावादी न्याय्य हक्कांपासुन वंचित ठेवलेले होते. परंतु स्त्रियांवर लादलेले ही सर्व प्रथा-परंपरारुपी बंधने तोडुन त्यांना मालमत्ता, शिक्षण व वारसा हक्क मिळाला पाहीजे, असे महात्मा गांधीजींचे आग्रही मत होते.

"गांधीजींनी आपल्या देशातील तसेच विदेशातील महिलांमध्ये सन्मानाची भावना जागृत ज्ेली."०४ तत्कालिन कुटूंब किंवा समाजात स्त्रियांना हिन लेखले जात होते. परंतु महात्मा गांधीजींनी स्त्रियांचा ज्ौटूंबिक व सामाजिक दर्जा उंचावण्यासाठी ज्ेलेल्या ज्ार्यामुळे केवळ भातीयच नव्हे तर विदेशातील देजील महिलांमध्ये सन्मानाची भावना िर्माज झाली. "गांधीजींनी स्त्रियांचे प्रश्न सहानुभुतीने समजुन घेऊन देशसेवेमध्ये आपल्या भावनांचे उदात्तीकरण करण्याची त्यांना शिकवण दिली"०५ स्त्रियांना विविध बंधनांमध्ये अडकवुन त्यांच्या भावनांचा व त्यांचा सामाजिक विकास नाकारणाऱ्या विविध प्रथा परंपरांचा गांधीजींनी विरोध केला.

तत्कालिन समाजव्यवस्थेत प्रचलित असणाऱ्या बुरखा व पडदा पध्दतीमुळे स्त्रियांच्या मानवी हक्कांवर गदा आणलेली होती. महात्मा गांधीजींनी स्त्रियांच्या या प्रथांविरोधात आवाज उठवुन स्त्रियांकडे मानवतावादी दृष्टिकोणातुन पाहण्याचा आग्रह धरला. यासंदर्भात महात्मा गांधीजी म्हणतात की "पावित्र्य हे काचेच्या घरात वाढणारे झाड नाही. ते बाहेरून लादता येत नाही. त्याची वाढ अंतःकरणातुन झाली पाहीजे. समोर उभ्या राहीलेल्या मोहाविरूध्द खंबीरपणे झगडण्याची ताकद नसेल तर त्याचे कवडीइतकेही मोल नाही. पुरूष जसे स्त्रियांना आपल्यावर विश्वास ठेवण्यास भाग पाडतात. तसाच आपल्या स्त्रियांवरही त्यांनी विश्वास ठेवला पाहीजे."०६ तत्कालिन समाजव्यवस्थेने स्त्रियांना शिक्षणाचा मानवी हक्क नाज्ारल्यामुळे स्त्रियांचा विकासमार्ग पुर्णपणे कुंठीत झाला होता. स्त्रियांना पुरूषांच्या बरोबरीने शिक्षणाचा अधिकार असावा, यासंदर्भात महात्मा गांधीजी म्हणतात की, "पुर्ण अर्थाने स्वराज्य हवे असेल तर स्त्रियांना पुरूषांच्या बरोबरीचे स्थान देणे आवश्यक आहे."०७ स्त्रीशिक्षणामुळे कुटूंबाचा विकास होईल यावर गांधीजींचा विश्वास होता. म्हणुनच शिक्षणाशिवाय स्त्री, समाज व राष्ट्राचा विज्ास होऊ शकत नाही, यावर गांधीजी ठाम होते.

"गांधीजींनी स्त्रियांना निर्भय होण्याची, असहाय स्त्रियांची सेवा करण्याची, आपली वैशिष्टये सांभाळुन पुरूषांपेक्षा आपण कमी नाहीत यासाठी सातत्याने विचार मांडुन ते स्त्री वर्गावर ठसवण्याचा प्रयत्न केला."०८ गांधीजींनी स्त्री-पुरूष समानतेचा स्विकार करतांना स्त्रियांमधील न्युनगंडाची भावना नष्ट करण्यासाठी सतत प्रयत्न केला. स्त्रियांनी आपले स्त्रित्व सांभाळुन पुरूषांच्या बरोबरीने कार्य करण्यासाठी महिलांना प्रोत्साहन दिले. महात्मा गांधीजींचे स्त्रियांविषयीचे मानवतावादी विचार स्त्रीजीवनास नवसंजीवनी प्राप्त करुन देणारे आहेत. स्त्रियांना स्वतःमधील न्युनत्वाची भावना झुगारुन देऊन आत्मसन्मानाने पुरूषांच्या बरोबरीचे स्थान प्राप्त करून देण्यासाठी गांधीजींचे विचार उपयुक्त आहेत. थोडक्यात तत्कालिन समाजव्यवस्थेने स्त्रियांना गुलामांसारखी वाज्जुज् दिलेली होती. यामधुन स्त्रियांची मुक्तता करण्यासाठी इतर सुधारकांप्रमाणेच महात्मा गांधीजींचे स्त्रियांविषयीचे मानवतावादी विचार उपयुक्त ठरतात.

िष्ज्र्ष

१. महात्मा जांधीजींच्या स्त्रियांविषयीच्या मानवतावादी दृष्टिकोणामुळे स्त्रियांमध्ये आत्मसन्मानाची भावना िर्माज झाली.
२. महात्मा गांधीजींच्या स्त्रियांविषयीच्या मानवतावादी दृष्टिकोणामुळे स्त्रियांचा शैजजिज् विज्ास झाला.
३. महिला सबलीकरणाबाबतचा महात्मा गांधीजींची भुमिका महत्वपूर्ण ठरली.
४. महात्मा गांधीजींच्या स्त्रियांविषयीच्या मानवतावादी दृष्टिकोणामुळे भारतीय लोकशाही अधिक सक्षम होण्यास मदत झाली.
५. महात्मा गांधीजींच्या स्त्री-पुरूष समानतेच्या विचारांचा प्रभाव वर्तमान काळात दिसून येतो.
६. महात्मा गांधीजींच्या स्त्रियांविषयीच्या मानवतावादी दृष्टिकोणामुळे स्त्री-पुरूष समानता प्रस्थापित झाली.
७. महात्मा गांधीजींच्या स्त्रियांविषयीच्या मानवतावादी दृष्टिकोणामुळे स्त्रियांना त्यांच्या अंतःप्रेरणेची जाणीव करून दिली.

संदर्भसुची

१. पंडीत नलिनी, गांधी, पृष्ठ क्र.२२१
२. महात्मा, खंड-१, पृष्ठ क्र.-२७६
३. जांधी टू दि वुमन, पृष्ठ क्र.-१९
४. जावळे प्रा. अमर, काटे पाटील प्रा.भुषज (संपादज्), लोज्सेवज् - (महात्मा गांधी आणि पंडीत नेहरू यांचे समग्र तत्वज्ञान), पृष्ठ क्र.-२००
५. उपरोक्त-०१, पृष्ठ क्र.-२२३
६. उपरोक्त-०३, पृष्ठ क्र.-२१४
७. पाटील डॉ.डी.आर.(संपादक), महात्मा गांधी विचार व समकालिन समाज, पृष्ठ ज्र.-१०५
८. कित्ता, पृष्ठ क्र.-१८